

STM 1965

**En okänd fortsättning på debatten mellan Kellgren
och Kraus**

Av Irmgard Leux-Henschen

© Denna text får ej mångfaldigas eller ytterligare publiceras utan tillstånd från författaren.

Upphovsrätten till de enskilda artiklarna ägs av resp. författare och Svenska samfundet för musikforskning. Enligt svensk lagstiftning är alla slags citat tillåtna inom ramen för en vetenskaplig eller kritisk framställning utan att upphovsrättsinnehavaren behöver tillfrågas. Det är också tillåtet att göra en kopia av enskilda artiklar för personligt bruk. Däremot är det inte tillåtet att kopiera hela databasen.

EN OKÄND FORTSÄTTNING PÅ DEBATTEN MELLAN
KELLGREN OCH KRAUS

Dagl. Allehanda 1780, nr 97: Quot capita tot Opiniones

Av Irmgard Leux-Henschen

I uppsatsen Den anonyma musikestetiska debatten i Stockholms Posten 1779–1780¹ har jag behandlat vissa »musikkännares» angrepp mot yrkesmusikerna i Stockholm och därvid även skildrat polemiken »Något om Compositeurer och Virtuoser» (St. P. 1780, nr 63) och »Något om Compositeurer, Virtuoser, Räsoneurer» (St. P. 1780, nr 92 och 94), som jag tillskrivit Kellgren och Kraus.² Vid tidpunkten för uppsatsens tillkomst hade jag ännu inte lagt märke till att nämnda polemik hade en fortsättning. Den var emellertid inte införd i Stockholms Posten; författaren hade föredragit att gömma den litet undan alltför nyfikna läsares ögon och publicerat den i Dagligt Allehanda. Repliken står att läsa i nr 97 av den 1 maj, således fyra dagar efter kritiken av den »välmenande studiosus i Upsala». Att det var den i denna kritik som »räsoneur» angripne själv, som här försvarade sig, framgår av uppsatsens innehåll. Dessutom var den signerad med initialerna »E. K.», som man kanske har rätt att tolka så, att den gycklande författaren till hälften förnekade, till hälften medgav sin identitet.

Det må förutskickas, att den valda rubriken »Quot capita tot Opiniones» var rätt betecknande för Kellgren, som ofta redan genom överskriften gav till känna vad han ville ha sagt, i detta fall således, att man kunde ha olika meningar om musikaliska problem. Att titeln var ett känt latinskt ordspråk, är ävenså karakteristiskt för honom. Vad artikelns publicering i »konkurrens-tidningen» *Dagl. Allehanda* beträffar, kan i förbigående nämnas, att Kellgren i prekära situationer inte var främmande för denna utväg. Ett annat exempel på denna hans taktik har jag redan tidigare hänvisat till.³

När man granskar denna korta, men i flera avseenden rätt märkliga artikel — det räcker inte att läsa den bara en gång —, är det första intrycket man får, att den anslår en fullkomligt annan ton än artikeln »Något om Composi-

¹ STM 1958, s. 61 ff.

² *Ibid.*, s. 108 ff.

³ Det var artikeln »Om Charlataneri» i *Dagl. Allehanda* 1779, nr 146; jfr STM 1956, s. 68.

teurer och Virtuoser». Kellgren ville tydligen undvika varje allvarligare diskussion med sin kunskapsrike motståndare. I stället försvarar han sig här med de medel han behärskade: ironi, kvickhet, gyckleri. Det väsentliga intrycket är emellertid, att denna artikel återspeglar samma åsikter som den tidigare uppsatsen. Kellgren står fast vid sin ståndpunkt. Detta faktum lyser genom alla överdrivna, naiva, burleska formuleringar som han lägger i munnen på sina fingerade »musikälskare», vilkas »samtal» han låtsas ha »afhört». I själva verket måste man naturligtvis utgå ifrån, att han själv hade skapat dessa figurer för att genom dem kunna framföra sina egna tankar och känslor. Man får absolut inte låta dupera sig av hans lömska försäkran, att han inte gillade vad dessa personer sade. Denna försäkran är ingenting annat än ett camouflage för all den malice hans artikel innehöll.

Kellgren började sin replik: »Icke utan särdeles missnöje afhöorde jag sistl. Onsdags afton eller den 20 April, på Näringsstället Förgylta Cabeljeaun, både Madams och flere Musique-älskares raisonnementer öfwer Musiquen, som densamma nu för tiden framställes, och det förmodeligen i anledning af hwad nyligen blifwit infördt i en Tidning, under Rubrique: Något om Compositeurer, Virtuoser och Raisoneurer.» Vilken tidning det varit, angives således inte; den skenbart så noggranna datumuppgiften visar sig vara felaktig (den »sistl. Onsdag» var i själva verket den 26 april). Dessa säkerligen avsiktligt inexakta uppgifter torde vara en vink från författarens sida att även hans andra uppgifter inte vore så alldeles överensstämmande med verkligheten.

Den inledande sucken över de besvärliga musikförhållandena utstötter kanske »Madame»: »Det är icke utan, at ofullkomligheten röjer sig i alt liksom oförnöjsamheten härskar i våra begär, och tomheten vid de grannaste titlar.» Ordet »Symphonie» framkastas, och den första »musikälskaren» griper till orda. Han pläderar för en enkel, folklig musik, berömmar »en Fader Berg wid sin Basviol» och »gamla Gubben Pipperlin i Lübeck med sin Hummel». Han håller »en Lolli, en Eikner, en Gluck» för »Musicaliska Frondeurer». I extrema vändningar förklarar han, hur en Symphonie torde vara beskaffad: »Af en hemalstrat och okonstlat Snille, utan opstufwade, inflickade eller lånta ideer, och aldeles för ingen del, garnerad med annan granlåt, än den, som ungefärligen, innom en octave med fem finger i två eller högst tre variationer beqwämligen kan åstadkommas.» Han tillfogar: »Sådant kallar jag Musique; hwarföre? jo, för det han är simpel, och simplicitetens winnande afgör frågan om en Mästares mer eller mindre sublima Character.» Man kan inte underlåta att tänka på Kellgrens ord i sina mot Bergsten riktade »Anmärkningar» (St. P. 1779, nr 86 och 87): »Det förhåller sig härmed

Quot capita tot Opiniones.

Icke utan särdeles missnöje afhöorde jag sistl. Onsdags afton eller den 20 April, på Näringsstället Förgylta Cabeljeaun, både Madams och flere Musique-älskares raisonnementer öfwer Musiquen, som densamma nu för tiden framställes, och det förmodeligen i anledning af hwad nyligen blifwit infördt i en Tidning, under Rubrique: Något om Compositeurer, Virtuoser och Raisoneurer. Det är icke utan, at ofullkomligheten röjer sig i alt liksom oförnöjsamheten härskar i våra begär, och tomheten vid de grannaste titlar. s = En Symphonie Siil vous plait, - - En Symphonie som at jag må bruta det ordet opränd, må göra, som är opränd af et hemalstrat och okonstlat Snille, utan opstufwade, inflickade eller lånta ideer, och aldeles för ingen del, garnerad med annan granlåt, än den, som ungefärligen, innom en octave med fem finger i två eller högst tre variationer beqwämligen kan åstadkommas, sådant kallar jag Musique; hwarföre? jo, för det han är simpel, och simplicitetens winnande afgör frågan om en Mästares mer eller mindre sublima Character; låt en Lolli, en Eikner, en Gluck med flere Musicaliska Frondeurer hjertans gerna från sina stannande händer i sine garnerade rekar bele en Fader Berg wid sin Basviol, gamla Gubben Pipperlin i Lübeck med sin Hummel, en Moellis klingande Ruppeldyna med den skickelighet at insåra rekrattiver i Menuetter, och twärtoim förstå sig på at knypa in en Menuette i et Recitative, ändå Pöfbergens invention wid Danto, at altid och wid de solennaste tilfällen på Hoboe börja sin fuga med en driff och sluta et Andante med en driff. s = Et så gunstige Herrar, männe det intagande i Musiquen ej förhåller sig efter örats organiska känsla, at ju enfaldigare tonerna inrulla i dess hinnor dess mera okonstlad blir modulattian i själen och följakteligen behaget mera fritt, mera lekande. s = Jag har under nitna resor dels som Stråddare-Gesäll, och dels under mitt vistande i Veruquemafares-Lära i Antwerpen, och som den, hwilken suckar litet på Fleurdouce, för wärkwat mig insigter i Musiquen, särdeles har jag låstat min upmärksamhet wid de så kallade Mouslabeerne och wid Cadenceerne, til exempel i Kostock, nahe bey die enge Seeltrabe, på Näringsstället Gros-Watter, den som hdt återerar jag, den som afhördet därjuddes en execution i Tyska harmoniken, låttet at börja en rangesad Ouverture med en enda Spes-Blaut, til des småningom hela Orchestern rusar til, då man med de lifligaste känslor finner huru Spes-Blauten småningom tynar af och måtte ge stiga för hela den Musicaliska styrsan och där, den måtte förklara, säger jag, en Wech-rints, en Weises och en Wendlings maner och smak, för at wera inbunden, smår at exequera, utom en sådan massa af ideer, brytningar och affectioner, aldeles intet succeribla för årat; I et accompagnement hos Grosvatters där utel Kostock, exempli gratia, war det en Schwaber som utan dissonance sjöng ur G dur, då Orchestern arbetade i W moll, och at det i den omskändeligheten, som jag enkannerligen finner mig stöldbä inslämma med Auctoren til Något om Compositeurer ic, at det är och blir en Musicalisk Scandale at wilia påstå det alla Compositeurers arbeten i hela Europa äro af en och samma genre, och at alla Virtuoser äro öfödet i en form. Stode jag intet på resan härifrån Staden, tog jag misfektigen intet i betänkannde at på Tysket lämna mina tantar angående Semitoner, som efter mitt tycke borde uterjängas utur harmoniken, tv de göra där ingen nytta. Angående spåningarne härnäst.

E. A.

Dagl. Allehanda 1780: 97 (måndagen den 1 maj).

på samma sätt som i musiken. De allra utnöttaste phraser och Rhythmer i Musiken, och hwilka man tusen gånger hört i en dräpande bondpolska, vinna som oftast det största behag, då de nyttjas på rätt ställe, af en Gluck eller Grétry.»⁴

Den andra »musikälskaren» kastar bara fram en enda tanke, som i övrigt inte heller var främmande för Kellgren: »Si så gunstige Herrar, männe det intagande i Musiquen ej förhåller sig efter örats organiska känsla, at ju enfaldigare tonerna inrulla i dessa hinnor dess mera okonstlad blir modulattian i själen och följakteligen behaget mera fritt, mera lekande.»

De avgörande orden i »samtalet» mellan »musikälskarna» har Kellgren sparat för den tredje och sista, med vilken han tydligen framförallt identifierade sig. Honom låter han nu — i satiriserande form — framföra sitt egentliga svar. Varje ord förräder, att han hade känt igen sin angripare, den tyske musikern, som förnekade den av honom konstaterade likformigheten

⁴ Jfr STM 1958, s. 79.

och monotonin i musiken, och som hade förhärsligt sitt hemlands mångskiftande musikverk. Han hade känt igen kritikern, som utmanat honom som en »i främsta rummet» bland de »sjelfkloke talträngde Amateurer» och till slut tilldelat honom den tvivelaktiga komplimangen, att han vore »en med tämlig god stil begåfvad hardi ignorant».

Kellgrens ord var precis så entydigt riktade mot Kraus, som dennes hade varit riktade mot honom. Han låter sin prydligt maskerade ställföreträdare berätta en lång rövarhistoria full av impertinenta anspelningar. Denne säger: »Jag har under mina resor dels som Skraddare-Gesäll, och dels under mitt wistande i Peruquemakare-Lära i Antwerpen, och som den, hwilken fuskar litet på Fleutdouce,» — man vet att Kellgren spelade lite fiol; jag har också framhävt att Kraus' ord »som att jällra på en Violin» mycket väl kan ha åsyftat hans fiolspel⁵ — »förwärfwat mig insigter i Musiquen, särdeles har jag fäst min upmärksamhet wid de så kallade Roulladerne och wid Cadancerne.» Med dessa ord visade Kellgren ironiskt direkt på sig själv. Han brukade ju i sina artiklar persiflera just dessa löjligen artistvanor. Sedan inleder han på allvar attacken mot den tyske musikern. Han citerar en tysk stad och inblandar tyska ord: »til exempel i Rostock, nahe bey die enge Seestrasse, på Näringsstället Gross-Vatter, den som hört itererar jag, den som afhördt därstädes en execution i Tyska harmonien» (nu skildrar den så kallade »Skraddare-Gesällen» eller »Peruque-makaren» utförligt, hur det lät vid framförandet av en »rangerad Overture») »den måste förklara, säger jag, en Bocherinis, en Weises, och en Wendlings maner och smak, för at vara inbunden, swår at exequera, utom en sådan massa af ideer, brytningar och affectioner, aldeles intet succceptibla för örat». Efter sitt allmänna fördömande av den »tyska harmonien» går Kellgren till anfall mot denna komplicerade musiks entusiastiska förespråkare. De följande orden bildar tydligen artikelns höjdpunkt. De träffar målet han ville nå. Han ger ett »exempel» som pekar på en bestämd person: »I et accompagnement hos Grossvatters där ute i Rostock, *exempli gratia*, war det en Swaber som utan dissonance sjöng ur G dur, då Orchestern arbetade i B moll.» Vem avsåg Kellgren med »en Swaber»? Kraus var visserligen inte »Schwabe». Men han härstammade från södra delen av Tyskland (Odenwald) och torde ha talat en ganska utpräglad sydtysk dialekt. Om Kellgren avsåg honom, vilket knappast kan be-
tvivlas, torde han ha valt uttrycket i nedsättande betydelse.⁶ I övrigt kan man

inte undandraga sig intrycket, att hela denna bisarra berättelse på något sätt inte verkar helt påhittad, ja, att den tycks innehålla en viss anspelning. Var anekdoten sann? Hade Kraus någon gång i skämtlynne velat visa att man kunde sjunga i en annan tonart än de ackompanjerande instrumenten, utan att komma av sig och utan att det »skar sig» i hans öron (för det är väl det Kellgren menade med uttrycket »utan dissonance»)? Var överhuvudtaget hela sceneriet med »Rostock» och »Näringsstället Gross-Vatter, nahe bey die enge Seestrasse» endast ett camouflage, en omskrivning för en krog i Gamla Stan, där den berättade historien hade utspelat sig? Hur det än må förhålla sig därmed, så slutar Kellgren sitt spydiga anförande med en oerhörd maliciös hänvisning till just detta exempel på den »tyska harmonien». Skenbart bejakande Kraus' tes formulerar han följande — äkt-Kellgrenska — slutpoäng: »Och är det i den omständigheten, som jag enkannerligen finner mig skyldig instämma med Auctoren til Något om Compositeurer etc., at det är och blir en Musicalisk Scandale at wilja påstå det alla Compositeurers arbeten i hela Europa äro af en och samma genre, och at alla Virtuoser äro stöpte i en form.» Säkerligen har Kellgren med dessa slagfärdiga ord fått alla skrattande läsare på sin sida. Han tillfogade ännu några ord om »Semitoner» som efter hans mening »borde utestängas utur harmonien, ty de göra där ingen nytta». Han slutade humoristiskt: »Angående fyllningarne härnäst.» (Som vi minns hade Kraus förebrått honom, att detta ord vore »aldeles okänt och illa afpassat uti det Musicaliska språket, utan tyckas närmare höra til kökskunskapen och dylika saker».)

Om Kellgren som »räsonneur» kanske kände sig belåten med utgången av denna debatt, så hade han som »musikälskare» mindre anledning därtill. Mot sin vilja hade han på nytt bevisat sin begåvnings rätt trånga musikaliska horisont och bekräftat Kraus' beteckning »Amateur» och »hardi ignorant» om honom.

Artikeln »Quot capita tot Opiniones» bestämmer ännu lite närmare tidpunkten för den första kontakten mellan Kellgren och Kraus: någon gång efter den 1 maj 1780. Den 20 juni skrev Kraus till sina föräldrar de kända orden: »Ich habe mir endlich den Regierungsrat Zibet zum Gönner gemacht ... Durch den ersten [Zibet] habe ich nun eine Poesie erhalten, die ihr Dasein dem ersten Dichter in Schweden zu verdanken hat.» Det var Kellgrens Proserpina. Kellgrens namn nämnes inte i brevet, och man vet därför inte, om ett personligt möte mellan de två stridslystna herrarna redan då hade

ligheten meddela mig, att det f. n. inte finns något belägg för att uttrycket »schwabare» etc. här i landet använts i betydelsen enfaldig karl, fårskalle, »möjligt är dock att ordet valts för att ge associationer av nedsättande art».

⁵ Ibid., s. 121.

⁶ Som bekant har schwabarna i Tyskland länge haft ryktet att vara litet dumma. De blir förståndiga först när de kommer »ins Schwabentaler», dvs. när de når tredje eller fjärde årtiondet. Beträffande Sverige har Svenska Akademiens Ordboksredaktion haft vän-

ägt rum. I min första uppsats som berörde denna fråga antog jag, att en personlig kontakt hade upptagits »förmodligen under vintern 1780–81», då Proserpina började instuderas,⁷ men ändrade denna uppgift i min andra uppsats till att det efter all sannolikhet hade skett redan tidigare, nämligen före den 21 juli 1780.⁸

⁷ Jfr STM 1956, s. 59 f.

⁸ Jfr STM 1958, s. 113 f.